

Προσεγγίσεις στην έννοια προστασίας της οζονόσφαιρας

1. ΓΕΝΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ ΤΗΣ ΟΖΟΝΟΣΦΑΙΡΑΣ

Παρατηρείται τουλάχιστον εδώ και 35 χρόνια το φαινόμενο της εξασθένησης της στοιβάδας του όζοντος, αλλά απέκτησε μόνο πρόσφατα σημασία για τη διεθνή κοινή γνώμη σαν ένα από τα μεγαλύτερα περιβαλλοντολογικά προβλήματα της εποχής μας. Η προστασία της οζονόσφαιρας είναι πράγματι ουσιαστική για τη διατήρηση των σημερινών συνθηκών και μορφών της ζωής του πλανήτη, καθώς και για την επιβίωση της ανθρώπινης ύπαρξης. «Η εξέλιξη της οικολογικής άποψης είναι η αντανάκλαση των αξιών, ιδεολογικά ουδέτερες, όπου αποκτά ρίζες στο ένστικτο επιβίωσης της κοινωνίας. Είναι μία από τις σπάνιες περιπτώσεις όπου το άτομο αφήνει τη δημιουργία ενός ανώτερου νόμου στο ενδιαφέρον του χωρίς να αισθανθεί περιορισμένος να υπακούσει σε ένα ηθικό δίδαγμα ή μειωμένο στο να υποβιβαστεί στη δύναμη του εθιμικού κανόνα»¹.

Η κριτική σύμφωνα με την οποία το αρχικό αμάρτημα του συστήματος ρύθμισης του περιβάλλοντος θα συγκαταθέσει στην πορεία «ενός στείρου δρόμου του περιεχομένου ως επί το πλείστον εκείνο της πρόβλεψης από τη μόλυνση» φαίνεται να ενδυναμώνεται από τα γεγονότα². Περιβαλλοντολογικές καταστροφές τα τελευταία χρόνια όλο και πιο μεγάλες και θεαματικές, ανεξάρτητα από τη βαρύτητά τους έκαναν εμφανές το στοιχείο ότι συχνά η θέληση αποζημίωσης της ζημιάς δεν είναι επαρκής ή δε φθάνει παρόλο τις δικαστικές αποφάσεις που έχουν παρθεί ενάντια σε κράτη και άτομα. Οι συνέπειες βαριών ατυχημάτων έβλαψαν την οζονόσφαιρα και ήρθαν σε αντίθεση με το μέλλον εκατομμυρίων ζωών, των μελλοντικών γενιών του πλανήτη μας. Περιβαλλοντολογικές καταστροφές, όπως η ξηρασία που προκαλέστηκε κυρίως από τις κλιματολογικές αλλαγές, είναι φαινόμενα μεταστροφής του πλανήτη με άμεσο τρόπο και ανεπίστρεπτο. Μικρές επαναστάσεις επιχειρήθηκαν από έθνη που μπορούν να χαρακτηριστούν

1. SCOVAZZI, La Conferenza di Rio su ambiente e sviluppo, in Rivista giuridica dell'ambiente, 1992, pp. 705 ss.

2. COMMONER, Far pace con il pianeta, Milano, 1990, pp. 112 ss.

ως προοδευτικά στο συγκεκριμένο τομέα. Αναλογιζόμαστε την αναπτυσσόμενη κοινωνική ευαισθησία προς ένα πρόβλημα από το οποίο προήλθε μία αντίληψη σχετικά πρόσφατη και επηρέασε τις πολιτικές διευθύνσεις ανιχνευόμενες από τους νομοθέτες. Κανόνες αρχής στο θέμα περιβάλλον συμπληρώθηκαν ή τροποποιήθηκαν στα συντάγματά τους όπως της Ελλάδας, Σουηδίας, Ισπανίας, Πορτογαλίας, Περού, Ολλανδίας, Ινδίας, Βραζιλίας και σε αρκετές πολιτείες των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής, σε έξι γερμανικά κρατίδια, ξεκινώντας από τη δεκαετία του 1990. Κάτω από αυτό το πλαίσιο έχουμε αντιμέτωπους τα κράτη ως προτεινόμενα υποκείμενα στο να ρυθμίσουν το συγκεκριμένο θέμα διαμέσου μιας σειράς από κανόνες, όπου βασίστηκαν κυρίως στις επιστημονικές και τεχνολογικές γνώσεις, προσπάθησαν να πειθαρχήσουν τα συστήματα παραγωγής και όλες τις φάσεις που είναι συνδεδεμένες για να μπορέσουν να μειώσουν την εξαθλίωση του περιβάλλοντος. Επιπλέον οι ίδιες οι κρατικές αρχές πρέπει να είναι οι προωθητές σοβαρών πολιτικών πρόληψης. Είμαι της άποψης ότι το θέμα πρόληψης και προστασίας του περιβάλλοντος θα πρέπει να ερμηνευτεί και αναλυθεί ως θέμα «υπερεθνικό». Χρειάζεται να αναλύσουμε εάν το θέμα περιβάλλον, σε σεβασμό των ειδικών βαριών απειλών που προκαλεί, μπορεί να δικαιολογήσει μορφές «επέμβασης» στις εθνικές διατάξεις των κρατών, όχι διαμέσου του στρατιωτικού δρόμου, αλλά χρησιμοποιώντας επί παραδείγματι οικονομικές κυρώσεις. Πράγματι οι διάφορες διατάξεις ενός κράτους δεν είναι σε βαθμό να εγγυηθούν τις περιβαλλοντολογικές πηγές της ανθρωπότητας, μία κατάλληλη προστασία, δεδομένου της διάταξης που αναλαμβάνεται από τα περιβαλλοντολογικά προβλήματα όπου καθορίζονται στο διασυνοριακό περιβάλλον, το οποίο περιλαμβάνει και την οζονόσφαιρα ή αναλαμβάνουν την ύπαρξή του σε παγκόσμιο επίπεδο. Απέναντι σε αυτές τις απαιτήσεις παρατηρήθηκε μία σχετική ανάλυση του διεθνούς δικαίου διαμέσου της βοήθειας των διεθνών οργανισμών, συμπεριλαμβάνοντας τέτοιου είδους διατάξεις αρχών όπου δεν έχουν δεσμευτικό χαρακτήρα. Παράλληλο είναι, ωστόσο, και το πρόβλημα «κωδικοποίησης» του διεθνούς δικαίου του περιβάλλοντος³, ακόμα ως πρωταρχική κατάσταση για το θεσμό μιας διεθνούς περιβαλλοντολογικής δικαιοδοσίας. Ένα πρώτο βήμα έγινε με τη συγκρότηση μιας επιτροπής ad hoc για τις περιβαλλοντολογικές διαφορές στο διεθνές δικαστήριο της Χάγης συγκροτημένη στις 13 Ιουλίου 1973 βάση

3. Θα ήθελα να σημειώσω στον αναγνώστη ότι στην όλη μελέτη έχουν αναφερθεί αρκετά άρθρα από διεθνείς και μη συμβάσεις. Αρκετές φορές δε συμφωνώ με τη μετάφραση που έχει γίνει ίσως γιατί μπορεί να υπάρχει και μία δεύτερη μετάφραση, ερμηνεία που να κάνει πιο κατανοητό το πρωτότυπο κείμενο. Ωστόσο, για να αποφευχθούν περαιτέρω προβλήματα και μεγαλύτερη σύγχυση προτιμήθηκε να παραμείνουν οι μεταφράσεις έτσι όπως έχουν ήδη δημοσιευτεί, χωρίς περαιτέρω επεξηγήσεις ή διορθώσεις.

του άρθρου 26, παράγραφος 2 του ίδιου του καταστατικού του δικαστηρίου. Παρόλο τα κενά τα οποία παρατηρούνται στην περιβαλλοντολογική νομοθεσία, το μεγαλύτερο μέρος της νομικής θεωρίας δεν παραιτήθηκε της προσφυγής στην έκφραση «διεθνές δίκαιο του περιβάλλοντος» για να αγκαλιάσει με μία φόρμουλα πιο συνθετική και ανεξάρτητα αποτελεσματική έναν κανόνα πιο περίπλοκο και ανοικτό. Η χρήση τέτοιου είδους έκφρασης μπορεί να θεωρηθεί αποδεκτή: η έκφραση θα μπορούσε να εννοηθεί ως ενδεικτική της ύπαρξης, στο θέμα του περιβάλλοντος, δηλαδή των αρχών όπου χαρακτηρίζουν όχι ήδη με μονομερή τρόπο για την ειδικότητά τους, αλλά κατευθείαν για την αντίθεσή τους στις κοινές αρχές του «παραδοσιακού» διεθνούς δικαίου. Στην αναγνώριση ύπαρξης είτε της υποχρέωσης της μη βλάβης του περιβάλλοντος ή της ευθύνης, που ανήκει σε κάθε κράτος, να απαιτήσει το σεβασμό του περιβάλλοντος να εξαιρέσουν από προφανείς ζημιές όπου το κράτος θα μπορούσε να υποστεί, ένα μέρος της νομικής θεωρίας οδηγήθηκε να μιλάει για το πέρασμα από έναν κανόνα βασιζόμενο στην κυριαρχία και την αμοιβαιότητα (χαρακτηριστικά του διεθνούς δικαίου προηγουμένως εφαρμόσιμα και στον τομέα του περιβάλλοντος) σε έναν κανόνα εμπνευσμένο σε κοινές αξίες και μοναδικές στο είδος τους. Ο συγγραφέας είναι της άποψης ότι το διεθνές δίκαιο του περιβάλλοντος είναι συγχρόνως ένα μοντέρνο δίκαιο, μέρος του διεθνούς δικαίου καθώς και ένα παλαιό συγχρόνως δίκαιο. Πράγματι το σύνολο των νομικών διεθνών κανόνων όπου το αντικείμενό τους είναι η προστασία του περιβάλλοντος και όχι μόνο σταθεροποιημένο, αλλά αντιθέτως για αρκετές περιπτώσεις ξεπερασμένο και ασφαλώς ενσωματωμένο και τροποποιημένο, στη *ratio* και στο περιχόμενο, από μία νέα τοποθέτηση του δικαίου της βιώσιμου ανάπτυξης. Από αυτό προέρχονται επομένως ένα σύνολο αρχών και νομικών κανόνων όπου συγκροτούν στο επίπεδο του διεθνούς δικαίου κανόνες συμπεριφοράς των κρατών και των ατόμων, για να αποφασίσουν για την περιβαλλοντολογική προστασία και την ισορροπημένη χρήση των φυσικών πηγών με σκοπό να προωθήσουν την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη. Στο φως αυτών των «ειδικοτήτων» του διεθνούς δικαίου του περιβάλλοντος φανερώνεται αποκλειστικά αλλά και αρκετά ξεθωριασμένη η έννοια της προστασίας της οζονόσφαιρας, αφού αρκετές φορές οι υπάρχοντες κανόνες, επί παραδείγματι, τοποθετούνται σε σχέση με το διεθνές δίκαιο της ανάπτυξης. Τα χαρακτηριστικά αυτών των κανόνων αναπαράγουν, για όσον αφορά τις νομοθετικές διαδικασίες, είτε τις αρχές, τοποθετημένες βάση των κανόνων ή διαμέσου ειδικών διαδικασιών⁴. Πράγματι το διεθνές δίκαιο του περιβάλλοντος με τον ίδιο τίτλο όπως

4. LANG, *Environmental protection and international law*, London, 1991. HOMMAN, *Basic documents of international environmental law*, London, 1992. BROWN and WESS (ed.), *Envi-*

το δίκαιο της θάλασσας ή το δίκαιο του διαστήματος, δηλαδή ως ένας ειδικός τομέας μόνο *ratione materiae*.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο ξεκίνησαν με στενή λειτουργική έννοια και οι πρώτες συνθήκες που αφορούσαν περιβαλλοντολογικές ζημιές σε ειδικούς τομείς ως αντικείμενο προστασίας. Η περιβαλλοντολογική προστασία με αναφορά σε φαινόμενα που χαρακτηρίστηκαν «παγκόσμια», τα οποία ρισκάρουν να κινδυνεύσουν ισορροπίες φυσικές, ουσιαστικές με σκοπούς τη διατήρηση των συνθηκών της ζωής στη γη. Οι παγκόσμιοι κίνδυνοι είναι καθορισμένοι από τοποθετημένες πηγές στο έδαφος όλων των κρατών και αλλοιώνουν σημαντικές ισορροπίες του πλανήτη, εφόσον ως τέτοιου είδους, ενδιαφέρουν αδιακρίτως όλα τα κράτη. Μέσα σε αυτό το στάδιο εισχωρεί και η ανάλυση για την προστασία της οζονόσφαιρας.

Η οζονόσφαιρα από τους επιστήμονες χαρακτηρίστηκε ως αναπόσπαστο μέρος του περιβάλλοντος καθορίζοντας ότι πρόκειται για: «*de la partie de l'univers où, selon nos connaissances, se concentre toute forme de vie (...)*», αποτελώντας για την ανθρωπότητα ένα είδος ειδικού καθεστώτος⁵, μία κληρονομιά η οποία πρέπει να προστατευτεί⁶. Υπάρχουν πολλές απόψεις οι οποίες αμφιβάλλουν ότι η οζονόσφαιρα θα πρέπει να αντιμετωπιστεί νομικά ως κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας καθώς και αρκετές νομικές θεωρίες οι οποίες υποστηρίζουν ένθερμα την αντιμετώπισή της κατά ενιαίο τρόπο ανεξάρτητα από την παγκόσμια

ronmental change and international law: New challenges and dimension, Tokio, 1992. SANDS, Principles of international environmental law, New York, 1994. BOER, International environmental law, London, 1998. DESCAGNÉ, ROMANO, Protection internationale de l'environnement, Paris, 1998. DOMMEN, Droit international de l'environnement: Texts de base et references, London, 1998. BETHLEMEN (ed.), International environmental law reports, Cambridge, 1999. SAND, Transnational environmental law, The Hague, 1999. MORRISON (ed.), International regional and national environmental law, The Hague, 2000. LAUCHAN, UPTON, Environmental law, Oxford 2000. UASTEN (ed.), Basic legal documents on international wildlife conservation, London, 2000. WOOLEY, International environmental law, Oxford, 2000.

5. «(...) international régimes are generally defined as a set of implicit or explicit principles norms, rules and decisions-making procedures around which actors expectation converge in a given area of international relations, they are international institutions for the governance of limited issue-areas (...)», in T. GEHRING, Dynamic international regimes, 1994, pp. 15 ss. R. YOUNG, Global governance toward a theory of decentralised world order, in Young (ed.), Global governance: Drawing insights from the environmental experience, 1997, pp. 275 ss, συγκεκριμένα αναφέρει: «(...)international régimes as certain regulations developed in a supreme organ of a treaty régime, governing a defined areas of international environmental relations (...)», T. GEHRING, International environmental régimes: Dynamic spectral legal systems, in Yearbook of International Environmental Law, 1990, pp. 36 ss.

6. DYPUY, Le droit à la santé et la protection de l'environnement, in Le droit à la santé en tant que droit de l'homme, Académie de droit international de la Haye, 1979, pp. 316 ss. BENDICK, Ozone diplomacy, Cambridge, Massachussets, 1991.

ή εθνική εκτασή της, καθώς και για τη λύση των προβλημάτων της⁷. Θεωρήθηκε ότι η ενιαία άποψη της καθορίστηκε από τη διάσκεψη της Στοκχόλμης στις 16 Ιουνίου του 1992⁸ ύστερα από τη διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το περιβάλλον ή έπειτα όταν υιοθετήθηκε η απόφαση στις 28 Οκτωβρίου του 1982 ν. 37/7 που περιείχε τον παγκόσμιο χάρτη για τη φύση. Επομένως η αναφορά στη διάσκεψη της Στοκχόλμης⁹ μας επιτρέπει να θεωρήσουμε την οζονόσφαιρα αναπόσπαστο κομμάτι της έννοιας του περιβάλλοντος, ως έννοια που χαιρεί ειδικής προστασίας, αφού αποτελεί αυτό που λέγεται περιβάλλον¹⁰, σύμφωνα με την αναφορά που γίνεται στην εισαγωγή της Διακήρυξης της Στοκχόλμης: «resources naturelles du globe, y compris l'air, l'eau, la terre, la flore et la faune et particulièrement les échantillons représentatifs des écosystèmes naturels». Ακόμα και στην εισαγωγή του παγκόσμιου χάρτη για τη φύση η διεθνής κοινότητα αντιλαμβάνεται ότι: «toute forme de vie est unique et mérite d'être respectée, quelle que soit son utilité pour l'homme et afin de reconnaître aux autres organismes vivants cette valeur intrinsèque, l'homme doit se guider sur une code morale d'action».

Από αυτές τις διατυπώσεις μπορούμε να καταλάβουμε ότι το περιβάλλον παρουσιάζει απαιτήσεις για τα κράτη, όπου οι περιβαλλοντολογικές συνθήκες επιζητούν ειδικούς κανόνες για να προβλέψουν ή να λύσουν προβλήματα συνδεδεμένα με ατυχήματα¹¹, προκαλούμενες ζημιές όχι μόνο από τα κράτη αλλά και από

7. B. JOHNSON, *International environmental law*, Stockholm, 1976. A. KISS, *Dix ans après Stockholm-une décennie de droit international de l'environnement*, 1981, pp. 500 ss.

8. Γ. Δ. ΣΑΜΙΩΤΗΣ, Γ. Ι. ΤΣΑΛΤΑΣ, *Διεθνής προστασία του περιβάλλοντος*, τόμος Ι, *Διεθνείς πολιτικές και δίκαιο του περιβάλλοντος*, εκδόσεις Παπαζήση, 1990, σελ. 123. Π. Η. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ, Γ. Δ. ΣΑΜΙΩΤΗΣ, Γ. Ι. ΤΣΑΛΤΑΣ, *Η συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών (Rio de Janeiro) για το περιβάλλον και την ανάπτυξη*. Νομική και θεσμική διάσταση. Παράρτημα: Τα νομικά κείμενα της συνδιάσκεψης, εκδόσεις Παπαζήση, 1993. ΣΑΜΙΩΤΗΣ, ΤΣΑΛΤΑΣ, *Διεθνής προστασία του περιβάλλοντος*. Διεθνείς πολιτικές και δίκαιο του περιβάλλοντος, εκδόσεις Παπαζήση, 1990. ΤΣΑΛΤΑΣ, *Αναπτυξιακό φαινόμενο και τρίτος κόσμος*. Πολιτικές και διεθνές δίκαιο της ανάπτυξης, εκδόσεις Παπαζήση, 1991. T. SCRÖER, *Die Kompetenzverteilung zwischen der Europe, Wirtschaftsgemeinschaft und Ihren Mitgliedstaaten auf dem Gebiet des Umweltschutzes* D. Und H., Berlin, 1992.

9. S. E. GAINES, *International principles for transnational environmental liability: Can development in municipal law help break the impasse?*, in *Harvard International Law Journal*, 1989, pp. 312 ss.

10. Ο ελληνικός νόμος 360/1976 «Περί χωροταξίας και περιβάλλοντος» (άρθρο 1, παρ. 5) θεωρεί ότι φυσικό περιβάλλον νοείται: «Ο περιβάλλον τον άνθρωπον χερσαίος, θαλάσσιος και εναέριος χώρος, μετά των εν αυτό χλωρίδος, πανίδος και φυσικών πόρων».

11. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο εισχωρούν η διαχείριση και η χώνευση των σκουπιδιών σε διεθνές επίπεδο. Πράγματι στην Ευρώπη ύστερα από την περίοδο της βιομηχανικής επανάστασης το επίπεδο παραγωγής σκουπιδιών ήταν αυξανόμενο, γιατί τα σκουπίδια δεν προέ-

χονταν μόνο από οικιακή χρήση, αλλά και από βιομηχανίες που είχαν αναπτυχθεί ιδιαίτερα. Με το πέρασμα του χρόνου και τη μαζική παραγωγή, είτε στη βιομηχανία ή στη γεωργία, η συσσώρευση σκουπιδιών ξεκίνησε να συγκροτήσει ένα μείζων πρόβλημα φθάνοντας στις μέρες μας να συζητείται επισήμως μέσα από οικονομικές θεωρίες και αναλύσεις βασιζόμενο στον πολιτισμό του throw-away, δηλαδή πέταξε έξω. Οι ισχύουσες διατάξεις θεώρησαν τα σκουπίδια ως ένα υλικό το οποίο μπορούσε να ξαναχρησιμοποιηθεί, αποδίδοντας στα σκουπίδια την έννοια του *res derelicta*, δηλαδή εγκατελειμένο αντικείμενο. Ακόμα περισσότερο συζητήθηκε το θέμα διαχείρισης της μεταφοράς σε συνοριακό επίπεδο, προσπαθώντας να δημιουργήσει ένα αυξημένο αριθμό από τοποθεσίες όπου θα περιείχαν τοξικολογικά προϊόντα όπως η χημική βιομηχανία, παράνομες τοποθεσίες με συνέπειες ιδιαίτερα βαριές, όπως στην περίπτωση του καναλιού Love στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής και του Lekkerker στην Ολλανδία. Με κάθε τρόπο η μεταφορά ή χώνευσή τους απειλεί την υγεία του πλανήτη μας, επηρεάζει την καταστροφή της στοιβάδας του όζοντος γι' αυτό άλλωστε και το αναλύουμε καθώς και την ανθρώπινη υγεία. Νομικά το θέμα δεν είναι και τόσο εύκολο αφού δεν ισχύει παγκοσμίως ένας αποδεκτός όρος ο οποίος να χαρακτηρίζει το «επικίνδυνο σκουπίδι». Η πρώτη προσπάθεια που έγινε σε διεθνές επίπεδο για να δοθεί ένας συγκεκριμένος ορισμός ήταν από τον Οργανισμό για τη Συνεργασία και την Οικονομική Ανάπτυξη, από την Ευρωπαϊκή Ένωση έπειτα, από το Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών για το περιβάλλον, καθώς και από τη διεθνή οργάνωση για την ατομική ενέργεια. Όλες οι διατάξεις είχαν καθαρά περιοριστεί σε εθνικό επίπεδο προστασίας και ορισμού του θέματος μόλυνσης της ατμόσφαιρας από τα σκουπίδια. Είναι επίσης εύλογο ότι το σύνολο των ενεργειών στο περιβάλλον των επικίνδυνων σκουπιδιών συγκροτεί μία φόρμα/μορφή «διασυνοριακής μόλυνσης», γενικά έτσι όπως καθορίστηκε από την ατμοσφαιρική ρύπανση του αέρα κάτω από τη δικαιοδοσία ενός κράτους το οποίο ενδιαφέρει και άλλα κράτη. Στην περίπτωση του κύκλου των επικίνδυνων σκουπιδιών, οι ενέργειες οι οποίες συγκροτούν τη πηγή μόλυνσης τοποθετούνται έξω από το έδαφος του κράτους, συχνά σε αποστάσεις αρκετά μακρινές. Μπορούν ωστόσο να μεταφερθούν και στο έδαφος κάποιου άλλου κράτους και σε αυτή την περίπτωση βρίσκονται κάτω από τον έλεγχο του. Επομένως η πηγή μόλυνσης συνδέεται σε ένα διαφορετικό έδαφος από εκείνο της προέλευσης. Είναι ακριβώς εκείνη η έννοια της «μεταφοράς της πηγής μόλυνσης». Αρκετές βιομηχανίες του βορρά, δηλαδή με την έννοια της βόρειας Ευρώπης είχαν προγραμματίσει για τη χώνευση σκουπιδιών να τα μεταφέρουν στο νότο, δηλαδή σε χώρες προς ανάπτυξη, χαρακτηριστικό παράδειγμα η Ινδία για να αποφευχθεί η μόλυνση κοντά σε περιοχές που βρίσκονταν κοντά σε πόλεις. Η κατάσταση άρχισε να ρυθμίζεται νομικά με τη συνθήκη της Βασιλείας του 1989, που μπήκε σε ισχύ στις 5 Μαΐου του 1992, καθώς και με τη σύμβαση του Bamako του 1991, όπου απαγόρευε ολοκληρωτικά τις εισαγωγές στην Αφρική σκουπιδιών και επικίνδυνων ραδιενεργών ουσιών. Από τη σύμβαση της Βασιλείας παρέμειναν εκτός αναφοράς δύο κατηγορίες σκουπιδιών. Τα ραδιενεργά, όπου σύμφωνα με το άρθρο 1, παράγραφος 3, είναι υποκειμένα του συστήματος διεθνούς ελέγχου, περιλαμβάνοντας διεθνή όργανα, με ιδιαίτερη αναφορά στα ραδιενεργά υλικά και τα σκουπίδια τα οποία προέρχονται από κανονικές λειτουργίες ενός καραβιού, όπου το πέταγμα απορριμμάτων είναι καλυμμένο από άλλο διεθνές όργανο. Ιδιαίτερα σημαντικά ήταν τα άρθρα 2, 5, και 7 υιοθετημένα από τη σύμβαση της Βασιλείας και συνημμένα στην τελική πράξη, τα οποία αναφέρονται στην αναφορά ανάμεσα στην υπό εξέταση σύμβαση και τη σύμβαση του Λονδίνου του 1972, ως εναρμόνιση ανάμεσα σε διαδικασίες της σύμβασης και τον κώδικα πρακτικής των πυρηνικών σκουπιδιών, στη συνεργασία ανάμεσα σε διεθνές οργανισμό ναυτιλίας και διεθνές πρόγραμμα για το περιβάλλον για να επανεξετάσουν και να κάνουν περισσότερο θελκτική τη ρύθμιση στη μετα-

φορά των επικινδύνων σκουπιδιών μέσω θαλάσσης. Η Greenpeace υποστήριξε ότι τα νομικά όργανα και οι μηχανισμοί ελέγχου που προτάθηκαν από τη σύμβαση της Βασιλείας, υποστηριζόμενα από τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν ήταν αποτελεσματικά. Η ονομαζόμενη «PIC procedure», δηλαδή το καθεστώς γνωστοποίησης και πρωταρχικής συγκατάθεσης, πληροφόρησης, εισαγόμενη από τη σύμβαση δεν έλυσε τα πολιτικά, οικολογικά, κοινωνικά προβλήματα δημιουργημένα από την κυκλοφορία των σκουπιδιών. Σύμφωνα με ορισμένες έρευνες, πράγματι υπήρξαν χώρες στην Καραϊβική όπου αποφάσισαν να δημιουργήσουν μηχανές αποτεφρώσεως απορριμμάτων για τοξικολογικά προϊόντα για να παράγουν ηλεκτρική ενέργεια ή να χρησιμοποιήσουν τις στάχτες για να κατασκευάσουν δρόμους. Σύμφωνα με την άποψη του Jan Huisman, διευθυντή του διεθνούς καταστατικού των χημικών προϊόντων τοξικού χαρακτήρα στη Γενεύη, η ανακύκλωση στη γραμμή αρχής είναι μία καλή λύση αλλά δεν είναι κατάλληλη για τις χώρες που είναι λιγότερο βιομηχανοποιημένες κατάλληλα για τη σωστή χρήση των σκουπιδιών. Η μοναδική λύση σε μακροχρόνια περίοδο θα είναι η μείωση του όγκου των βιομηχανικών σκουπιδιών σε συνδυασμό με την επαναχρησιμοποίηση και την ανακύκλωση των υλικών όσο το δυνατόν πιο κοντά από το σημείο που δημιουργούνται. Το άρθρο 4, παράγραφος 3 διαπιστώνει ότι τα μέλη θεωρούν τις αθέμιτες κυκλοφορίες επικινδύνων σκουπιδιών, έτσι όπως και άλλα σκουπίδια να αποτελούν διεθνή εγκληματική πράξη. Το άρθρο 2, παράγραφος 21, η οποία θα μπορούσε να δώσει έναν ορισμό, τη χαρακτηρίζει σε εκείνες τις κινήσεις διασποράς μόλυνσης επικινδύνων σκουπιδιών και άλλου είδους σκουπίδια τα οποία συγκαταλέγονται σε ειδικές κατηγορίες σύμφωνα με το άρθρο 9. Στην ουσία η σύμβαση της Βασιλείας ήταν το πρώτο βήμα το οποίο αντιπροσώπευσε ένα καθοριστικό βήμα του ορισμού των παγκοσμίων οργάνων για την αντιμετώπιση του προβλήματος. Δίπλα από τις προβλεπόμενες βασικές αρχές της σύμβασης, σε μία σειρά από ήδη αντιμετωπιζόμενα θέματα χρειάζεται να εφαρμοστούν οι κατάλληλοι κανόνες του διεθνούς δικαίου ή η αναφορά των πρακτικών των διεθνών στάνταρντς. Οι συγκεκριμένες φόρμουλες σύνδεσης χρησιμοποιούνται, στην περίπτωση του άρθρου 4, παράγραφος 12 για το σεβασμό της κυριαρχίας των κρατών και των δικαιωμάτων και της ελευθερίας ναυσιπλοΐας. Ιδιαίτερα σημαντική φαίνεται να είναι η αναγνώριση των ορίων στη σφαίρα αρμοδιότητας της σύμβασης, εμπιστεύοντας συγκεκριμένα θέματα στους κατάλληλους διεθνείς οργανισμούς: στον τομέα προστασίας του θαλάσσιου περιβάλλοντος, των ακτών και τη μεταφορά, χώνευση των σκουπιδιών. Η σύμβαση της Βασιλείας 10 χρόνια ύστερα από την ημέρα που μπήκε σε ισχύ αντιπροσωπεύει ακόμα τη βάση του ιδρυτικού καθεστώτος παγκόσμιας διαχείρισης των σκουπιδιών. Όπως σημείωσε ο Kiss, η σύμβαση ακολουθεί μια παραδοσιακή προσέγγιση βασιζόμενη στην έννοια των δικαιωμάτων και των αμοιβαίων υποχρεώσεων των κρατών και στην παγκόσμια ευθύνη ως επί το πλείστον για την προστασία του περιβάλλοντος ως κοινή κληρονομιά της ανθρωπότητας. Διαπιστώθηκε επιπλέον ότι οι διατάξεις της σύμβασης χρησιμοποιούν αμφοισβητούμενους και ακαθόριστους όρους. Η συμφωνία έφθασε και σε ένα άλλο αντίθετο σημείο, για αυτό οι συντάκτες του κειμένου προτίμησαν να αφήσουν ανοικτό το ζήτημα προς εύρεση επικείμενων λύσεων. Άλλο ένα πρόβλημα γενικού χαρακτήρα είναι η έλλειψη ενός οργάνου ελέγχου λειτουργίας των σταθεροποιημένων μηχανισμών από τη σύμβαση, όπως είδαμε η Γραμματεία δεν είναι κατάλληλη για αυτό το σκοπό, εφόσον τις έχουν αποδοθεί απλές λειτουργίες επιτήρησης, συντονισμού και διάδοσης των πληροφοριών. Βλέπε: KUMMER, *International management of hazardous wastes*, New York, 1995, pp. 12 ss. KUMMER, *The international regulation of transboundary traffic in hazardous wastes: The Basel convention*, in *International and Comparative Law Quarterly*, 1992, pp. 542 ss. VALLETE and SPALDING (a cura di), *The international trade in waste: a greenpeace inventory*,

τα άτομα, αφού ενοχλούν με τον τρόπο τους ένα ασφαλές φυσικό habitat, όπως την πανίδα, τη χλωρίδα, το κλίμα¹², το θαλάσσιο κόσμο¹³ ή τον αέριο χώρο, όπως την ατμόσφαιρα, την Ανταρκτική, το διάστημα, προκαλώντας ανεπανόρθωτες ζημιές¹⁴. Οι συγκεκριμένες απαιτήσεις των κρατών ή οι διάφορες αιτίες που απαιτούν προφύλαξη βρίσκονται στη βάση δημιουργίας νομικών κανόνων για την προστασία του περιβάλλοντος¹⁵, η επανάληψη ή καλύτερα ο πολλαπλασιασμός

Greenpeace USA, Washington D.C., 1997. KOKOTIS, Keeping international commitments for a global change, London, 2000, pp. 74 ss. KWIATKOWSKA, SOONS (ed.), Transboundary movements and disposal of hazardous wastes in international law, Dordrecht, Boston, London, 1993. MURPHY, Prospective liability regimes for the transboundary movement of hazardous wastes, in *American Journal of International Law*, 1994, pp. 30 ss. The safe disposal of hazardous wastes in developing countries, in World Bank Technical Paper, Washington D.C., 1998, pp. 81 ss. LEFEBER, Transboundary environmental interference and the origin of state liability: Implementation and enforcement of international responsibility of states, The Hague, 1996. RAGAZZI, The concept of international obligations erga omnes, Oxford, 1997. WATSON, The limits of independence: Relations between states in the modern world, New York, 1997. JORGERSEN, The responsibility of states for international crimes, New York, 2000. DOMINICÉ, Die internationalen Verbrechen und deren rechtliches Regime, in *Festschrift Verosta*, Berlin, 1992, pp. 227 ss. GOUNELLE, Quelques remarques sur la notion de crime international et sur l'évolution de la responsabilité de l'Etat, in *Mélanges reuter*, pp. 315 ss. POSTIGLIONE, The global demand for an international court of the environment, Naples, 1999. MOISE, La Convention de Bale sur les mouvements transfrontières de déchets dangereux, in *Revue générale de droit international public*, 1989, pp. 905 ss. KISS, Droit international de l'environnement, Paris, 1989, pp. 217 ss. EDNA, The Bamako Conference and the first meeting of the parties: A glance at implementation strategies, in *RECIEL*, 7/3 of 1998, pp. 256 ss.

12. V. P. NANDA, Global warming and international environmental law-A preliminary inquiry, in *Harvard International Law Journal*, 1989, pp. 376 ss.

13. T. TREVES, Lo sfruttamento dei fondi marini internazionali, Milano, 1982, pp. 150 ss.

14. M. BENCHIKH, Droit international du sous développement-Nouvel ordre dans la dépendance, Berger-Hervault, Paris, 1983. M. BOTHE (ed.), Trends in environmental policy and law, Gland-Switzerland, IUCN, 1980. M. CAIN, Carbon dioxide and the climate: monitoring and a search for understanding, in D. Kay and H. Jacobson (eds.), 1984. F. EISENTEIN, Economic implications of european transfrontier pollution: national prerogative and attribution of responsibility, in *Georgia Journal of International and Comparative Law*, 1981. J. MAYDE, Environmental legislation in developing countries, in *European Law Quarterly*, 1985, pp. 12 ss. K. ZEMANEK, J. SALMON, Responsabilité internationale, Institut des Hautes Etudes Internationales de Paris, Cours et Travaux, Collection dirigée par prosper Weil, 1987-1988, Paris, Pedone. M. DESPAUX, La défense juridique de l'environnement. Réflexions á propos de quelques décisions concernant la pollution de l'eau et de l'atmosphère, *JCP*, 1970, pp. 1740 ss. G. HANDL and R. E. LURZ, An international policy perspective on the trade of hazardous materials and technologies, in *Harvard International Law Journal*, 1989, pp. 352 ss.

15. P. CONTINI, P. SAND, Methods to expedite environment protection: international eco-standards, in *American Journal of International Law*, 1979, pp. 295 ss. A. K. SKALA, Interna-

ζημιών, η ανάπτυξη της τεχνολογίας ανάγκασε τη διεθνή κοινότητα να αποκτήσει συνείδηση για το περιβάλλον¹⁶, να αναγκαστεί να συνεργαστεί¹⁷ διαμέσου διεθνών οργανισμών και όχι μόνο για να ελέγξει αυτή τη συνεργασία και να επαναποκτήσει τα σχετικά μέτρα για την προστασία του¹⁸.

Μολονότι τα πρώτα μέτρα πάρθηκαν σε εθνικό επίπεδο και όχι σε διεθνές για να μειώσουν τις εκβολές καταστρεπτικών χημικών ουσιών του όζοντος, μέ-

tionale technische Regeln und Standards zum Umweltschutz, Köln, Berlin, Bonn, München, 1982. L. F. E. GOLDIE, A general view of international environmental law. A survey of capabilities, trends and limits, pp. 27 ss. M. PRIEUR, Droit de l'environnement ed. Dalloz, Paris, 1984. G. SCHVEITZER, Toxic chemicals: steps toward their evaluation and control, in D. Kay and H. Jacobson, 1983.

16. Το άρθρο 24 της συνθήκης της Στοκχόλμης καλεί τα κράτη να: «cooperation par voie d'accords multilateraux ou bilateraux ou par d'autres, prévenir appropriés pour limiter efficacement, prévenir et éliminer les atteintes à l'environnement résultant d'activités exercées dans tous les domaines» ενώ η αρχή νομ. 25 υποστηρίζει ότι: «les organisations internationales jouent un rôle coordonné, efficacement dynamique dans le préservation et l'amélioration de l'environnement».

17. Σε επίπεδο συνεργασίας προτάθηκε από τα Ηνωμένα Έθνη το πρόγραμμα για το περιβάλλον (United Nations Environment Program-UNEP) το οποίο δημιούργησε με την απόφαση 16 Ιουνίου 1972, ν. 2997, ένα ταμείο χρηματοδότησης για την ανάπτυξη των κατάλληλων πολιτικών. Το Συμβούλιο της Ευρώπης υιοθέτησε στις 8 Μαρτίου του 1968 τη συνθήκη για τον αγώνα κατά της μόλυνσης του αέρα και στις 6 Μαΐου 1968 τον ευρωπαϊκό χάρτη του νερού. Κατά τον ίδιο τρόπο η ευρωπαϊκή οργάνωση για τη συνεργασία και την οικονομική ανάπτυξη απασχολήθηκε στο να πραγματοποιήσει ορισμένες αρχές στο θέμα της ατμοσφαιρικής ρύπανσης, όπως επί παραδείγματι τη σύσταση στις 14 Νοεμβρίου 1974, C (74) 219. Επίσης και η Ουνέσκο υπέγραψε στις 23 Νοεμβρίου 1972 τη συνθήκη για την προστασία της παγκόσμιας πολιτισμικής και φυσικής κληρονομιάς η οποία υπογράφηκε στη Βόννη στις 23 Ιουνίου 1979 για τη διατήρηση των αποδημητικών ειδών που ανήκουν στην άγρια πανίδα. Για την περαιτέρω ανάλυση σε ευρωπαϊκό επίπεδο θα τη δούμε στα επόμενα κεφάλαια.

18. J. D. SICAULT, A. CH. KISS, La conférence des Nations Unies sur l'environnement, Stockholm, 5-16 juin 1972, in Annuaire français de droit international, 1972, pp. 605 ss. L. D. SOHN, The Stockholm declaration on the human environment, in Journal of International Law, 1973, pp. 423 ss. A. O. ADEDE, United Nations except toward the development of an environment code of conduct for states concerning harmonious utilization of shared natural resources, in Albany Law Review, 1979, pp. 490 ss. C. A. FLEISCHER, The international concern for the environment. The concept of common heritage, in Trends in environment policy and law, Morges, 1980, pp. 331 ss. W. RIPHAGEN, The international concern for the environment as expressed in the concepts of the common heritage of Mankind and of shared natural resources, in Trends in environment policy and law, Morges, 1980, pp. 343 ss. G. HANDL, The principle of equitable use as applied to international shared natural resources. Its roles in resolving potential international disputes over transfrontier pollution, in Revue Belge de Droit International, 1978-1979, pp. 40 ss. B. RUSTER, B. SIMMA, M. BOCH, International protection of the environment treaties and related documents, 30 voll., New York, 1975. BURHENNE, Internationales Umweltrecht, Multilateral Vertäge, 4 voll., Berlin, 1965.

τρα τα οποία υιοθετήθηκαν κυρίως στις αρχές της δεκαετίας του εβδομήντα και στη συνέχεια συμπληρώθηκαν από δύο διεθνείς συμφωνίες, χωρίς μέχρι τις μέρες μας η νομική θεωρία να έχει ακόμα δώσει επαρκή προσοχή στο θέμα. Όπως αναφέρει ο καθηγητής Dr. Shinya Murase είναι σαφές ότι το διεθνές καθεστώς ή το συμβατικό δίκαιο βασίστηκε στην αρχή της καλής πίστης, όπου βρίσκεται η βάση του φυσικού δικαίου ως έννοια του διεθνούς δικαίου θεωρημένη ως «implicit provision» όλων των καθεστώτων των συμφωνιών. Η Ίντιρα Γκάντι στα πλαίσια της Διάσκεψης των Ηνωμένων Εθνών το 1972 για το περιβάλλον ανέφερε: «για τις αναπτυσσόμενες χώρες η μόλυνση, η φτώχεια και η οικονομική εξασθλίωση αποτελεί πολύ πιο σημαντική απειλή από ότι η μόλυνση που προκύπτει από την εκβιομηχάνιση». Κατά αυτό τον τρόπο η προστασία του περιβάλλοντος έρχεται σε σύγκρουση με την οικονομική ανάπτυξη όταν ταυτίζεται με το σύγχρονο μοντέλο ανάπτυξης, με την ικανότητα μεγαλύτερης κατανάλωσης συμπεριλαμβανομένων των περιβαλλοντολογικών και αναπτυξιακών σχεδίων μέσω των καθιερώσεων των ελάχιστων περιβαλλοντολογικών μεγεθών που είναι καίριας σημασίας, αφού προβλέπουν τους σημαντικούς περιβαλλοντολογικούς αντίκτυπους αναπτυξιακών έργων¹⁹.

Η βασική αρχή περιβαλλοντολογικών μεγεθών (standard) έχει και πολιτική σημασία για τη διεθνή συνεργασία ασφάλειας μεταξύ κρατών στα υπάρχοντα διεθνή συστήματα. Στην υπόθεση των πυρηνικών δοκιμών, το διεθνές δικαστήριο της Χάγης υποστήριξε: «one of the basic principles governing the creation and performance of legal obligations, whatever their sources, is the principle of good faith. Trust and confidence are inherent in international cooperation, in particular in an age when this cooperation in many fields becoming increasingly essential (...)»²⁰. Διαφορετικοί είναι σύμφωνα με την αποψη μας οι λόγοι της συγκεκριμένης συμπεριφοράς. Από τη μια μεριά θα πρέπει να σημειώσουμε τη διαδεδομένη πεποίθηση ότι πρόκειται για ένα πρόβλημα που προέρχεται σχεδόν ολοκληρωτικά από τη μελέτη άλλων επιστημών και μόνο εν μέρει τυγχάνει να βρί-

19. Δ. ΝΙΚΑΣ, Η νομική προβληματική της προστασίας του περιβάλλοντος, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, 1985.

20. S. MURASE, Perspectives from international economic law on transnational environmental issues, in Hague Recueil, 1995, pp. 417 ss. S. MURASE, The principle of good faith in the implementation of international obligations: The function of complaint procedures in the framework of international regimes, in Sophia University Law Review, 1995, pp. 190 ss. D'AMATO A., Good faith, in European Journal of International Law, 1986, pp. 108 ss. The Nuclear tests cases (Australia and New Zeland v. France), ICJ Reports, 1974, pp. 268 ss. D. KENNEDY, The sources of international law, in American University Journal of International Law and Politics, 1987, pp. 48 ss. H. E. CHODOSH, Neither treaty nor custom: The emergence of declarative international law, in Texas International Law Journal 1991, pp. 125 ss.

σκεται κάτω από την εξέλιξη της νομικής επιστήμης. Μη ξεχνάμε ότι η μελέτη του περιβάλλοντος ξεκίνησε μέσω ποινικής κυρίως προστασίας και το περιβάλλον αντιμετωπίστηκε σε διαφορετικές μορφές ένδικης προστασίας του με αφετηρία μελέτης τις διαρκώς αυξανόμενες σε ένταση και επέκταση προσβολές του ώστε να περιπλέξει αναγκαστικά την νομική θεωρία και πράξη²¹.

Κατά μία άλλη άποψη υποστηρίζεται ότι το συγκεκριμένο θέμα βρίσκει περισσότερο εφαρμογή και ανάλυση στο εσωτερικό και όχι σε διεθνές επίπεδο, καθώς και ότι το διεθνές δίκαιο δεν προσφέρει κατάλληλα μέτρα προστασίας²². Θα πρέπει, ωστόσο, να αναλογιστούμε ότι και το συγκεκριμένο θέμα δε μπορεί να βρει εφαρμογή στους κανόνες του γενικού διεθνούς δικαίου²³.

21. Δ. ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ, Η ποινική προστασία του περιβάλλοντος και η έννοια του περιβαλλοντολογικού θύματος, στο Η προστασία του περιβάλλοντος από εγκληματική σκοπιά, Χ. Ζαχαρονίτου (επιμέλεια), Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 1996, σελ. 157. Συγκεκριμένα αναφέρει: «ο κοινός νομοθέτης σύμφωνα με τις διατάξεις της παραγράφου 1 του άρθρου 28 του ν.1650/86 ορίζει τα εγκλήματα κατά του περιβάλλοντος ως εγκλήματα βλάβης. Υιοθετώντας την άποψη του ενιαίου περιβαλλοντολογικού αγαθού σύμφωνα και με τις διατάξεις του άρθρου 2 του ίδιου νόμου. Ο νομοθέτης εκλαμβάνει την έννοια του κινδύνου, σύμφωνα με τις διατάξεις της παραγράφου 3 του άρθρου 28 του ν. 1650/86 μεικτά, προκαλώντας δικαιολογημένη ερμηνευτική σύγχυση. Έτσι ενώ στα πλαίσια του εδαφίου α' της παρ. 3 του άρθρου 28, δίδει την εντύπωση με την επαπειλή σωρευτικής ποινής φυλακίσεως ενός έτους και χρηματικής ποινής ότι αποδέχεται μιαν ιδιωνυμη μορφή αφηρημένης διακινδυνεύσεως, εντούτοις στο ακριβώς επόμενο εδάφιο την αναιρεί επανερχόμενος στο γενικό κανόνα του εγκλήματος βλάβης, αλλά με αυστηρότερη μορφή (...)».

22. SCOCCA, Tutela dell'ambiente: Impostazione del problema dal punto di vista giuridico, in Quaderni regionali, 1989, pp. 535 ss.

23. Βιβλιογραφία γενικού χαρακτήρα για την προστασία του περιβάλλοντος βλέπε: ABRAMS D. J., Regulating the international hazardous waste trade a proposed global solution, in Columbia Journal of Transnational Law Journal, 1990, pp. 800 ss. H. H. ALMOND, Weapons water and the environment, in Georgia International Environmental Law Review, 1990, pp. 120 ss. ANDRASSY J., Les relations internationale de coisinage, in Recueil des cours, 1951. BALLENEGGER J., La pollution en droit international, Genève, 1975, BARBERIS J. A., Los recursos naturales compartidos entre estados y el derecho internacional, Madrid, 1979. R. B. BILDER, The settlement of international environmental disputes, University of Wisconsin, 1976. B. JOHNSON, International environmental law, Stockholm, 1976. L'Avenir du droit international de l'environnement, in Académie de droit international de La Haye, Colloque, 1984, Dordrecht, Boston, Lancaster, 1985. BROWNLIE, International customary rules of environmental pollution, in the Journal of the David Davies memorial, Institute of International Studies, 1973. PH. CAHIER, Le problème de la responsabilité pour risque en droit international, in Les relations internationales dans un monde en mutation, Leyden, 1977, pp. 410 ss. D. D. CARON, Liability for transnational pollution arising from offshore oil development: a methodological approach, in Ecology Law Quarterly, 1983. A. L. C. DE MAESTRAL, The prevention of pollution of the marine environment arising from offshore mining the drilling, Houston International Law Journal 1979, pp. 469 ss. G. DOEKER and TH. GEHRING, Private or internation-